

ΕΚΚΛΗΣΙΑ - ΘΕΟΛΟΓΙΑ - ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Τιμητικὸς Τόμος
γιὰ τὸν Καθηγητὴ
Γεώργιο Π. Πατρῶνο

ΑΘΗΝΑ 2019

**ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΜΟΥ: Κωνσταντῖνος Ἰ. Μπελέζος
(σέ συνεργασία μέ τόν π. Κωνσταντῖνο Παπαθανασίου)**

ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΔΙΟΡΘΩΣΕΩΝ: Δημήτριος Β. Γόνης

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Πρόεδρος: Σταῦρος Φωτίου, Καθηγητής Πανεπιστημίου τῆς Κύπρου
Μέλη: Κωνσταντῖνος Μπελέζος, Ἀναπλ. Καθηγητής ΕΚΠΑ
Θωμᾶς Ἰωαννίδης, Ἀναπλ. Καθηγητής ΕΚΠΑ
Άλεξάνδρα Παλάντζα, Ἐπίκ. Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
π. Κωνσταντῖνος Παπαθανασίου, Δρ. Θ.
π. Ἡλίας Διακουμάκος

ISBN: 978-618-5399-10-8

**© Ἐκδόσεις ΣΜΙΛΗ
Ναυαρίνου 18-20, 106 80 Ἀθήνα
Τηλ./ fax: 210-3637541
www.ekdoseis_smili.gr**

ΕΚΚΛΗΣΙΑ - ΘΕΟΛΟΓΙΑ - ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Τιμητικός Τόμος
για τὸν Καθηγητὴ Γεώργιο Π. Πατρῶνο

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Κωνσταντῖνος Ἰ. Μπελέζος

ΑΘΗΝΑ 2019

Χρήστος Καρακόλης
Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας ΕΚΠΑ

**Ο ΔΕΣΜΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΗΘΟΣ
ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ ΤΩΝ ΦΙΛΙΠΠΩΝ**
**Νοηματικές αντιστοιχίες και ηθική διδασκαλία
στο Φιλ. 1,12-2,18**

Όπως όλες οι επιστολές του Αποστόλου Παύλου, έτσι και η προς Φιλιππησίους Επιστολή είναι πολύ σημαντική, επειδή διασώζει τους αυθεντικούς λόγους του κορυφαίου αποστόλου των εθνών. Επιπλέον έχει και μία ακόμη ιδιαιτερότητα: Ανήκει στο σώμα των λεγόμενων «επιστολών της αιχμαλωσίας», των επιστολών εκείνων, τις οποίες ο Παύλος έγραψε μέσα από τη φυλακή¹. Από τις επιστολές αυτές η προς Φιλιππησίους είναι αυτή που πολύ εκτενέστερα σε σχέση με τις άλλες ασχολείται με τα αφορώντα στη φυλάκιση του Παύλου. Διαβάζουμε σε αυτήν αναφορές στην κατάσταση του αποστόλου, στις σκέψεις και τα συναισθήματά του, στην αντίδραση των περί αυτόν και στην απήχηση που έχει η φυλάκισή του στην τοπική κοινωνία, καθώς επίσης και στη σχέση, την επικοινωνία και την κινητικότητα που αναπτύσσονται μεταξύ του φυλακισμένου Παύλου και της χριστιανικής κοινότητας των Φιλίππων².

Εξάλλου, όπως όλες οι επιστολές του Παύλου, έτσι και η προς Φιλιππησίους περιλαμβάνει εκτενή παραινετικά τμήματα, στα οποία ο Παύλος διδάσκει τους πιστούς σχετικά με το χριστιανικό ήθος και τους προτρέπει να ζουν σύμφωνα με την κλήση και την πίστη τους³. Αυτού του είδους οι προτροπές

¹ Βλ. σχετικά Ι.Δ. Καραβιδόπουλου, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαίς, Φιλήμονα* (Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 10· Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1981), 3-42.

² Βλ. Ι.Δ. Καραβιδόπουλου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη* (3η έκδ.· Βιβλική Βιβλιοθήκη 1· Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2007), 268-269.

³ Βλ. σχετικά με τον ρητορικό χαρακτήρα της παραινέσεως στην προς Φιλιππησίους Επιστολή M.J. Debanné, *Enthymemes in the Letters of Paul* (London/New York, NY: Clark, 2006), 95-97.

έχουν ιδιαίτερα μεγάλη βαρύτητα στη συγκεκριμένη επιστολή, διότι εδώ ο απόστολος είναι δέσμιος και μάλιστα βρίσκεται αντιμέτωπος με το ενδεχόμενο της θανατικής καταδίκης του⁴. Η επιστολή αποκτά ως εκ του γεγονότος αυτού τεράστια σημασία για τους πιστούς Χριστιανούς των Φιλίππων, καθότι αποτελεί τους λόγους του πνευματικού τους πατέρα και ιδρυτή της Εκκλησίας τους σε μια συγκυρία, κατά την οποία αυτός πάσχει για τον Χριστό, ενδεχομένως έως θανάτου. Με άλλα λόγια η επιστολή, και κυρίως τα προτρεπτικά της τμήματα, λειτουργεί στον υπονοούμενο αναγνώστη της, εν μέρει και ως η παρακαταθήκη του Παύλου, ίσως μάλιστα η τελική παρακαταθήκη του. Ο χαρακτήρας αυτός της επιστολής ενισχύεται από τη συναισθηματική εμπλοκή του αποστολέα και των παραληπτών της, η οποία περιγράφεται με ιδιαίτερη σαφήνεια, σε σχέση με τις υπόλοιπες παύλειες επιστολές.

Τα δύο αυτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προς Φιλιππησίους επιστολής, δηλαδή αφενός η εκτενής αναφορά της στα της φυλακίσεως του Παύλου, και αφετέρου το βάσει αυτής συγκινησιακά φορτισμένο υπόβαθρο της παραινέσεώς της, μας ωθούν στο να αναζητήσουμε τους τρόπους με τους οποίους αυτά λειτουργούν, συνδέονται και συμπλέκονται μεταξύ τους εντός του κειμένου της επιστολής.

I

Για τον σκοπό αυτόν επιλέξαμε τη μελέτη του τμήματος της επιστολής 1,12-2,18⁵. Από τον στ. 1,12, αμέσως μετά το τέλος του προοιμίου της επιστολής (1,1-11), έως και τον στ. 1,26 ο Παύλος αναφέρεται στα περιστατικά που σχετίζονται με τη φυλάκισή του, αποκαλύπτοντας συγχρόνως τις σκέψεις και τα συναισθήματά του βάσει των περιστατικών αυτών⁶. Από τον στ. 1,27

⁴ Για τη ρητορική σημασία των δεδομένων αυτών στην προς Φιλιππησίους Επιστολή βλ. L.G. Bloomquist, *The Function of Suffering in Philippians* (Journal for the Study of the New Testament Supplement Series 78· Sheffield: Academic Press, 1993), 191-197.

⁵ Ως εκ τούτου δεν αφορούν στην παρούσα εργασία οι θεωρίες περί υπάρξεως περισσότερων της μίας επιστολών στο υπόβαθρο της προς Φιλιππησίους, οι οποίες υποτίθεται ότι συγκολλήθηκαν μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να παραχθεί η επιστολή στη σημερινή της μορφή. Αυτό, διότι τα προβλήματα ενότητας της επιστολής εντοπίζονται από τους περισσότερους ερευνητές στο τρίτο και στο τέταρτο κεφάλαιό της, βλ. μια συνοπτική παρουσίαση της σχετικής συζήτησης και βιβλιογραφίας στον G.F. Hawthorne, *Philippians* (αναθ. έκδ. R.P. Martin· Nashville, Tenn.: Nelson, 2004), xxx-xxxiv.

⁶ Στον στ. 1,12 τοποθετείται η έναρξη του κυρίως σώματος της επιστολής, βλ. σχετικά D.A. Black, «The Discourse-Structure of Philippians: A Study in Textlinguistics», *Novum Testamentum* 37 (1995), 31.

έως και τον στ. 2,18 η επιστολή προσλαμβάνει προτρεπτικό ύφος⁷, με εξαίρεση βέβαια τον περίφημο χριστολογικό ύμνο των στ. 2,6-11, του οποίου η παράθεση έχει παρενθετικό εντός της συνάφειάς του χαρακτήρα⁸. Η εν λόγω νοηματική μετάβαση, από την αναφορά του δεσμίου Παύλου στα περί αυτόν, στην παραίνεσή του προς τους πιστούς των Φιλίππων προκύπτει από τα εξής στοιχεία:

1) Στο πρώτο απόσπασμα (1,12-26) κυριαρχεί η χρήση ή η υπονόηση αντωνυμιών α' ενικού προσώπου⁹:

«τὰ κατ' ἐμέ» (1,12), «τοὺς δεσμούς μου» (1,13), «τοῖς δεσμοῖς μου» (1,14), «(ἐγὼ) κεῖμαι» (1,16), «τοῖς δεσμοῖς μου» (1,17), «(ἐγὼ) χαίρω. Άλλὰ καὶ χαρήσομαι (ἐγώ)» (1,18), «(ἐγὼ) οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν» (1,19), «κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ (ἐγὼ) αἰσχυνθήσομαι», «ἐν τῷ σώματί μου» (1,20), «ἔμοι τὸ ζῆν Χριστός» (1,21), «τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου... τί αἰρήσομαι (ἐγώ) οὐ γνωρίζω» (1,22), «(ἐγὼ) συνέχομαι... τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων (ἐγώ) εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι» (1,23), «τὸ δὲ ἐπιμένειν (ἐμέ) ἐν τῇ σαρκὶ» (1,24), «(ἐγὼ) πεποιθώς οἶδα ὅτι μενῶ καὶ παραμενῶ» (1,25), «ἐν ἔμοι διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας» (1,26).

Αντίθετα, στο δεύτερο απόσπασμα (1,27-2,5.12-18) κυριαρχούν οι αντωνυμίες στο β' πληθυντικό πρόσωπο¹⁰:

«πολιτεύεσθε (ὑμεῖς)... ίδων ὑμᾶς... ἀκούω τὰ περὶ ὑμῶν... στήκετε (ὑμεῖς)... «συναθλοῦντες (ὑμεῖς)» (1,27), «μὴ πτυρόμενοι (ὑμεῖς)... ἔνδειξις... ὑμῶν... σωτηρίας» (1,28), «ὑμῖν ἔχαρισθη... τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν (ὑμᾶς)... τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν (ὑμᾶς)» (1,29), «τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες (ὑμεῖς)... οἴον εἴδετε (ὑμεῖς)... καὶ νῦν ἀκούετε (ὑμεῖς)» (1,30), «(ὑμεῖς) πληρώσατε, ἵνα... φρονῆτε (ὑμεῖς)... ἔχοντες (ὑμεῖς)...

⁷ Βλ. σχετικά K. Wojtkowiak, *Christologie und Ethik im Philipperbrief: Studien zur Handlungsorientierung einer frühchristlichen Gemeinde in paganer Umwelt* (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 243· Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012), 127.

⁸ Γ' αυτήν τη δομική διαίρεση της προς Φιλιππησίους Επιστολής βλ. την ανάλυση της L. Alexander, «Hellenistic Letter-Forms and the Structure of Philippians», *Journal for the Study of the New Testament* 37 (1989), 87-101, και κυρίως 94-96.

⁹ Πβλ. Alexander, «Letter-Forms», 95· A.B. Spencer, *Paul's Literary Style: A Stylistic and Historical Comparison of II Corinthians 11:16-12:13, Romans 8:9-32, and Philippians 3:2-4:13* (Lanham, Mar.: University Press of America, 1998), 124-125.

¹⁰ Πβλ. Spencer, ὥ.π.

φρονοῦντες (ύμεῖς)» (2,2), «ἀλλήλους ἡγούμενοι (ύμεῖς) ύπερέχοντας ἔαυτῶν» (2,3), «μὴ τὰ ἔαυτῶν ἔκαστος (ύμῶν) σκοποῦντες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτέρων ἔκαστοι (ύμῶν)» (2,4), «τοῦτο φρονεῖτε (ύμεῖς) ἐν ύμῖν» (2,5), «(ύμεῖς) ύπηκούσατε... κατεργάζεσθε (ύμεῖς)» (2,12), «ἐν ύμῖν» (2,13), «(ύμεῖς) ποιεῖτε» (2,14), «ἴνα γένησθε (ύμεῖς)... φαίνεσθε» (2,15), «(ύμεῖς) ἐπέχοντες» (2,16), «τῆς πίστεως ύμῶν... πᾶσιν ύμῖν» (2,17), «ύμεῖς χαίρετε καὶ (ύμεῖς) συγχαίρετε» (2,18).

Η διαφορά στη χρήση του προσώπου των αντωνυμιών μεταξύ των δύο αποσπασμάτων είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική. Σχεδόν σε κάθε στίχο των δύο υπό εξέτασιν αποσπασμάτων υπάρχει τουλάχιστον μία περίπτωση χρήσης ή υπονόησης αντωνυμίας, στο μεν πρώτο απόσπασμα στο α' ενικό, ενώ στο δεύτερο απόσπασμα στο β' πληθυντικό πρόσωπο.

2) Η διαφοροποίηση αυτή βέβαια δεν είναι απόλυτη. Οι Φιλιππήσιοι ασφαλώς βρίσκονται προ οφθαλμών του Παύλου ακόμη και στο πρώτο απόσπασμα, πράγμα που εκφράζεται με τη χρήση αντωνυμιών σε β' πληθυντικό πρόσωπο:

«διὰ τῆς ύμῶν δεήσεως» (1,19), «δι' ύμᾶς» (1,24), «παραμενῶ πᾶσιν ύμῖν εἰς τὴν ύμῶν προκοπήν» (1,25), «τὸ καύχημα ύμῶν... παρουσίας πρὸς ύμᾶς» (1,26).

Πολύ περισσότερο στο δεύτερο απόσπασμα, ο Παύλος αναφέρεται στον εαυτό του μέσω της χρήσης ή της υπονόησης αντωνυμιών στο α' ενικό πρόσωπο:

«ἔλθὼν καὶ ἴδων (έγώ)... ἀπὼν ἀκούω» (1,27), «ἐν ἐμοί» (δύο φορές στο 1,30), «πληρώσατέ μου» (2,2), «ἀγαπητοί μου... ἐν τῇ παρουσίᾳ μου... ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου» (2,12), «εἰς καύχημα ἐμοί... (έγώ) ἔδραμον... ἐκοπίασα» (2,16), «(έγώ) σπένδομαι... (έγώ) χαίρω καὶ συγχαίρω» (2,17), «συγχαίρετέ μοι» (2,18).

Όμως οι αντίστροφες αυτές αναφορές είναι σημαντικά περιορισμένες σε σχέση με τις αρχικές.

3) Στο πρώτο απόσπασμα κυριαρχεί η χρήση ρημάτων σε οριστική έγκλιση, ίδιον κειμένων αφηγηματικού χαρακτήρα¹¹:

¹¹ Βλ. τη σχετική μελέτη του C.R. Campbell, *Verbal Aspect, the Indicative Mood, and Narrative: Soundings in the Greek of the New Testament* (Studies in Biblical Greek 13· New York, NY: Lang, 2007).

«βούλομαι»¹², «έλήλυθεν» (1,12), «κηρύσσουσιν» (1,15), «κεῖμαι» (1,16), «καταγγέλλουσιν» (1,17), «καταγγέλλεται», «χαίρω», «χαρήσομαι» (1,18), «ἀποβήσεται» (1,19), «(οὐκ) αἰσχυνθήσομαι», «μεγαλυνθήσεται» (1,20), «αἱρήσομαι» (1,22), «συνέχομαι» (1,23), «μενῶ», «παραμενῶ» (1,25)¹³.

Παρατηρείται επίσης εκτενής χρήση άλλων ρηματικών τύπων, οι οποίοι εξαρτώμενοι από τα παραπάνω ρήματα οριστικής εγκλίσεως συμπληρώνουν την αφήγηση:

«γενέσθαι» (1,13), «πεποιθότας», «τολμᾶν», λαλεῖν» (1,14), «είδότες» (1,16), «οιόμενοι», «έγειρειν» (1,17), «ζῆν», «ἀποθανεῖν» (1,21), «ζῆν» (1,22), «ἔχων», «ἀναλῦσαι», «εῖναι» (1,23), «ἐπιμένειν» (1,24), «πεποιθώς» (1,25)

Αντίθετα στο δεύτερο απόσπασμα είναι ιδιαίτερα αισθητή η χρήση ρημάτων σε προστακτική έγκλιση ή ρηματικών τύπων με σημασία προστακτικής, που αποτελεί το κύριο γλωσσικό χαρακτηριστικό των παραινετικών κειμένων¹⁴:

«πολιτεύεσθε» (1,27), «μὴ πτυρόμενοι» (1,28), «πληρώσατε», «ἴνα... φρονῆτε», «ἔχοντες», «φρονοῦντες» (2,2), «ήγούμενοι» (2,3), «σκοποῦντες» (2,4), «φρονεῖτε» (2,5), «κατεργάζεσθε» (2,12), «ποιεῖτε» (2,14), «ἴνα γένησθε» (2,15), «χαίρετε καὶ συγχαίρετε» (2,18).

4) Ο παραινετικός χαρακτήρας του αποσπάσματος αυτού προκύπτει και από το λεξιλόγιό του, στο οποίο συγκεντρώνονται όροι από ολόκληρο το φάσμα του σημασιολογικού πεδίου της ηθικής παραίνεσης (ηθικές αξίες, τρόπος πραγμάτωσης, κίνδυνοι εκτροπής, τελικός στόχος, αξιολόγηση)¹⁵.

¹² Με την έκφραση «Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί . . . » εισάγει ο Παύλος την αφήγησή του σχετικά με τα της φυλακίσεώς του. Η αφήγηση αυτή καταλαμβάνει ολόκληρο το πρώτο υπό εξέτασιν απόσπασμα 1,12-26, πβλ. B.B. Thurston/J.M. Ryan, *Philippians & Philemon* (Sacra Pagina 10· Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 2009), 56.

¹³ Σημειωτέον ότι στους στ. 1,21-24 και εννοείται επιπλέον το βοηθητικό ρήμα «είμι»: «Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν (ἐστιν) Χριστός» (1,21), «τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου (ἐστιν)» (1,22), «πολλῷ γὰρ μᾶλλον κρεῖσσον (ἐστίν)» (1,23), «ἀναγκαιότερον (ἐστίν) δι’ ὑμᾶς» (1,24).

¹⁴ Βλ. σχετικά J.L. Bailey/L.D. Vander Broek, *Literary Forms in the New Testament: A Handbook* (Louisville, Kent.: Westminster/John Knox, 1992), 62.

¹⁵ Η «παραίνεση» ορίζεται από το Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη (β' έκδ.: Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002), 1325, ως «ο συμβουλευτικός λόγος, η προσπά-

«ἀξίως», «ἐν ἐνὶ πνεύματι, μιᾶς ψυχῆς» (1,27), «ἔνδειξις ἀπωλείας... σωτηρίας» (1,28), «τὸ ὑπέρ αὐτοῦ πάσχειν» (1,29), «ἀγῶνα» (1,30), «παράκλησις», «παραμύθιον ἀγάπης», «κοινωνία πνεύματος», «σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί» (2,1), «χαράν», «ἀγάπην», «σύμψυχοι», «τὸ ἐν φρονοῦντες» (2,2), «μηδὲν κατ’ ἐριθείαν», «μηδὲ κατὰ κενοδοξίαν», «ταπεινοφροσύνη», «ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἔαυτῶν» (2,3), «μὴ τὰ ἔαυτῶν ἔκαστος σκοποῦντες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτερων ἔκαστοι» (2,4), «ὑπηκούσατε», «μετὰ φόβου καὶ τρόμου» (2,12), «τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὔδοκίας» (2,13), «χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν» (2,14), «ἄμεμπτοι», «ἀκέραιοι», «ἄμωμα», «γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης», «φωστῆρες ἐν τῷ κόσμῳ» (2,15), «εἰς καύχημα», «οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον», «οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα» (2,16).

5) Ακόμη τα δύο αυτά αποσπάσματα έχουν σχεδόν ίση έκταση. Το πρώτο αριθμεί 243 λέξεις, ενώ το δεύτερο, που είναι κατά τι μεγαλύτερο, αριθμεί 264 λέξεις¹⁶.

II

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις τεκμηριώνουν τη θέση ότι τα δύο αποσπάσματα 1,12-26 και 1,27-2,5.12-18 είναι σαφώς διακριτά μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα επιβεβαιώνεται ότι το πρώτο απόσπασμα έχει πρωτίστως αφηγηματικό περιεχόμενο και χαρακτήρα¹⁷, ενώ το δεύτερο ηθικό και παραινετικό. Επιπλέον, ενώ στο πρώτο απόσπασμα κυριαρχεί ως αντικείμενο το πρόσωπο του Παύλου, στο δεύτερο απόσπασμα υπάρχει νοηματικός εστιασμός στους Φιλιππήσιους παραλήπτες της επιστολής. Οι αντιστοιχίες αυτές προσδίδουν ιδιαίτερο βάρος και στις διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο αυτών αποσπασμάτων. Προτού προχωρήσουμε σε μια συστηματική οργάνωση και αξιολό-

θεια επηρεασμού (κάποιου) προς το θεωρούμενο ως σωστό ή ενδεδειγμένο» ή ως «ο προτρεπτικός λόγος». Αντίστοιχα, η ηθική παραίνεση είναι η προσπάθεια επηρεασμού κάποιου προς το θεωρούμενο ως ηθικά σωστό ή ενδεδειγμένο.

¹⁶ Δεδομένου ότι χρησιμοποιούμε την κριτική έκδοση των Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* (27η έκδ.), η οποία παραθέτει ένα τεχνητώς αναδομημένο κείμενο, η μέτρηση αυτή είναι κατά προσέγγιση ως προς το αρχικό κείμενο, όπως αυτό παρήχθη από τον ίδιο τον Παύλο.

¹⁷ Πβλ. Black, «Discourse-Structure», 32-33.

γηση των πληροφοριών που λαμβάνουμε από τα συγκεκριμένα κείμενα είναι απαραίτητη η νοηματική αντιπαραβολή τους επί τη βάσει των ανωτέρω εισαγωγικών παρατηρήσεων¹⁸.

1) Οι εισαγωγικοί στίχοι των δύο υπό εξέταση αποσπασμάτων 1,12-26 και 1,27-2,5.12-18 παρουσιάζουν μεταξύ τους αξιοσημείωτη νοηματική αντιστοιχία. Έτσι, στον στ. 1,12 ο Παύλος εκφράζει την επιθυμία του να πληροφορήσει διά της επιστολής του τους Φιλιππήσιους Χριστιανούς σχετικά με την προκοπή του κηρύγματος του ευαγγελίου εξαιτίας της φυλακίσεώς του.

Κατά αντιστρόφως ανάλογο τρόπο στον στ. 1,27 ο Παύλος θέλει να πληροφορηθεί και όχι να πληροφορήσει. Σημαντικό κοινό στοιχείο μεταξύ των δύο στίχων αποτελεί η διπλή χρήση στον στ. 1,27 της λέξης «εύαγγέλιον», η οποία χρησιμοποιείται επίσης και στον στ. 1,12. Ωστόσο το αντικείμενο στον στ. 1,27 δεν είναι η ιεραποστολή. Ο Παύλος περιμένει από τους πιστούς των Φιλίππων όχι να κηρύξουν το ευαγγέλιο, αλλά να έχουν μεταξύ τους ενότητα, ένα πνεύμα και μία ψυχή. Η έκφραση «συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου» υπονοεί τον κοινό αγώνα των πιστών μεταξύ τους κατά το πρότυπο του «συναθλούντος» δεσμίου Παύλου¹⁹.

2) Στον στ. 1,14 ο απόστολος Παύλος αναφέρει ότι οι περισσότεροι από τους αδελφούς άντλησαν δύναμη και θάρρος από τα δεσμά του και κηρύττουν πλέον άφοβα το ευαγγέλιο²⁰. Η συνάφεια είναι ιεραποστολική.

Αντίστοιχα, στον στ. 1,28 ο Παύλος αναφέρει υπό τη μορφή προτροπής ότι οι Φιλιππήσιοι δεν πρέπει να φοβούνται σε τίποτε αυτούς που τους εχθρεύονται. Η αναφορά στο θάρρος των Φιλιππησίων σχετίζεται με την καθημερινότητά τους και όχι με την άσκηση ιεραποστολής.

3) Στους στ. 1,15-17 ο Παύλος διαφοροποιεί τους κήρυκες του ευαγγελίου που κηρύττουν υπακούοντας στο θέλημα του Θεού και από αγάπη για τον Παύλο, από εκείνους που κηρύττουν με ταπεινά κίνητρα, για να του προξενήσουν θλίψη. Κεντρικό θέμα παραμένει το ιεραποστολικό κήρυγμα του ευαγγελίου.

¹⁸ Η αντιπαραβολή αυτή έχει εδώ αναγκαστικά ενδεικτικό χαρακτήρα, ώστε να φανούν οι αντιστοιχίες των δύο αποσπασμάτων. Η πλήρης αντιπαραβολή των δύο αποσπασμάτων θα απαιτούσε μια πολύ ευρύτερη μελέτη και παρουσίαση, που δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο μιας σύντομης μελέτης.

¹⁹ Βλ. και τη σχετική ανάλυση παρακάτω στην παράγραφο υπ' αρ. 4.

²⁰ Ήδη από τον στ. 1,12 ο Παύλος αναφέρεται έμμεσα στη φυλάκισή του με την έκφραση «τὰ κατ' ἔμε».

Μια αντίστοιχη διαφοροποίηση υπάρχει και στην κοινότητα των Φιλίππων σύμφωνα με τον στ. 1,28. Στον στίχο αυτόν γίνεται λόγος, όπως είδαμε μόλις προηγουμένως, για αντικειμένους, τους οποίους οι πιστοί δεν πρέπει να φοβούνται και των οποίων η συμπεριφορά είναι ένδειξη απωλείας για τους ίδιους, ενώ η συμπεριφορά των πιστών των Φιλίππων πρέπει να είναι γι' αυτούς ενδεικτική της σωτηρίας τους. Η θεματική εδώ είναι η καθημερινή ζωή των πιστών των Φιλίππων, εν προκειμένω σε σχέση με τους «άντικειμένους».

Ακόμη μεγαλύτερη παραλληλία με τους στ. 1,15-17 παρουσιάζουν οι στ. 2,3-4, οι οποίοι κατ' ουσίαν προτρέπουν τους πιστούς των Φιλίππων να μη συμπεριφέρονται όπως αυτοί που στους στ. 1,15+17 κηρύττουν, προκειμένου να προξενήσουν θλίψη στον δέσμιο Παύλο. Συγκεκριμένα, οι Φιλιππήσιοι πιστοί πρέπει να μην πράττουν τίποτε κινούμενοι από «εριθεία», δηλαδή με εγωκεντρικά κίνητρα²¹, και να μην προτάσσουν το ίδιον συμφέρον, αλλά ο καθένας το συμφέρον του άλλου. Αυτήν ακριβώς τη συμπεριφορά θα έπρεπε να έχουν υιοθετήσει και οι εμπαθείς κήρυκες των στ. 1,15+17. Χαρακτηριστική εδώ είναι η χρήση τόσο στον στ. 1,17, όσο και στον στ. 2,3 της χαρακτηριστικής και σπάνιας λέξης «έριθεία».

4) Η έκφραση του Παύλου στον στ. 1,16 «είδότες ότι είς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι» αντιστοιχεί προς αυτό που ο ίδιος λέει στους πιστούς των Φιλίππων στον στ. 1,29: «ὑμῖν ἔχαρισθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν». Στο σημείο αυτό ο Παύλος παρουσιάζεται ουσιαστικά ως το πρότυπο όχι μόνο της πίστεως, αλλά και του πάθους υπέρ του Χριστού. Αυτό το οποίο ο ίδιος ήδη πραγματώνει διά της φυλακίσεως και της ενδεχόμενης θανατώσεώς του χάριν του ευαγγελίου, αυτό καλούνται να ακολουθίσουν και οι πιστοί²². Κλειδί για την κατανόηση της αναλογίας αυτής αποτελεί η φράση του στ. 1,30: «τὸν αὐτὸν ἄγῶνα ἔχοντες, οἶον εἴδετε ἐν ἐμοὶ καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί»²³. Οι Φιλιππήσιοι βλέπουν τον αγωνιζόμενο Παύλο, ακούν γι' αυτόν, όταν πλέον βρίσκεται στη φυλακή, και τελικά καλούνται να τον μιμηθούν²⁴.

²¹ Στην περίπτωση που η λέξη σχετίζεται ετυμολογικά με τη λέξη «έρις» (βλ. 1,15) μπορεί να σημαίνει και τη διχαστική διάθεση, βλ. σχετικά Καραβιδόπουλου, *Επιστολές*, 275-276.

²² Πβλ. D.F. Watson, «A Rhetorical Analysis of Philippians and Its Implications for the Unity Question», *Novum Testamentum* 30 (1988), 64-65.

²³ Βλ. σχετικά Wojtkowiak, *Christologie und Ethik*, 133.

²⁴ Βλ. σχετικά με τη χρήση του μοτίβου της μιμήσεως του Παύλου από τους πιστούς στην προς Φιλιππησίους Επιστολή F.J. Matera, *New Testament Christology* (Louisville, Kent.: Westminster John Knox, 1999), 122-124.

5) Στον στ. 1,18 η διπλή χρήση του ρήματος «χαίρειν», μία φορά στον ενεστώτα και μία στον μέλλοντα, επαναλαμβάνεται στους τελευταίους στίχους της υπό εξέτασιν ενότητας. Ενώ όμως στον στ. 1,18 ο Παύλος χαίρει, διότι κηρύσσεται ο Χριστός ασχέτως των κινήτρων των ιεραποστόλων, αλλά και θα χαρεί, διότι και στον ίδιο θα δοθεί η ευκαιρία να κηρύξει και να ομολογήσει τον Χριστό, οδηγούμενος έτσι στη σωτηρία (1,19)²⁵, στον στ. 2,17 ο Παύλος χαίρει για τους πιστούς των Φιλίππων και συγχαίρει μαζί τους. Η αναλογία προς τη χαρά του στ. 1,18 είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική, απλώς εδώ το αίτιο που την προκαλεί δεν είναι τα όσα αντιμετωπίζει ο Παύλος προσωπικά, αλλά η πνευματική προκοπή των Φιλιππησίων. Ωστόσο και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει το κοινό στοιχείο της θυσίας του Παύλου, μιας θυσίας της οποίας ο πόνος επισκιάζεται από τη χαρά για την επιτυχία του κηρύγματος του ευαγγελίου. Καθότι ο στ. 2,17 είναι ενταγμένος σε παραινετική συνάφεια, ο Παύλος, αφού πρώτα εκφράζει την κοινή του χαρά με τους Φιλιππησίους, τους προτρέπει στον στ. 2,18 να χαίρουν και αυτοί μαζί του, χρησιμοποιώντας εκ νέου τα ρήματα «χαίρειν» και «συγχαίρειν»²⁶.

Εξάλλου και στον στ. 2,2 υπάρχει αναφορά της χαράς σε παραινετικό πλαίσιο, καθώς ο Παύλος προτρέπει τους πιστούς των Φιλίππων να ολοκληρώσουν τη χαρά που ήδη έχει, καλλιεργώντας τη μεταξύ τους ενότητα. Αυτό που για τον Παύλο είναι αυτονόητο, το ότι δηλαδή βρίσκεται σε ενότητα με όλους τους Χριστιανούς και το ότι θυσιάζει τον εαυτό του χάριν της πίστεως και της διαδόσεως του ευαγγελίου, δεν είναι αυτονόητο για τους πιστούς των Φιλίππων. Ο Παύλος τους προτρέπει να κινηθούν προς αυτήν την κατεύθυνση²⁷.

6) Στους στ. 1,19-20 ο Απόστολος Παύλος λέει ότι γνωρίζει πως τελικά θα οδηγηθεί στη σωτηρία με τη βοήθεια των προσευχών των Φιλιππησίων πιστών και με τη δωρεά του Αγίου Πνεύματος. Στον στ. 2,12 καλεί τους ίδι-

²⁵ Πρόκειται για την τελική σωτηρία και όχι για τη σωτηρία από την αιχμαλωσία. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα από τη συνάφεια και δη από την έκφραση «εἴτε διὰ ζωῆς εἴτε διὰ θανάτου» στον αμέσως επόμενο στ. 1,20, βλ. P.T. O'Brien, *The Epistle to the Philippians* (The New International Greek Testament Commentary· Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1991), 108· αντίθετα ο Black, «Discourse-Structure», 32.

²⁶ Βλ. σχετικά G. Barth, *Der Brief an die Philipper* (Zürcher Bibelkommentare· Zürich: Theologischer Verlag, 1979), 51.

²⁷ Πβλ. P.A. Holloway, *Consolation in Philippians: Philosophical Sources and Rhetorical Strategy* (Society for New Testament Studies Monograph Series 112· Cambridge: University Press, 2004), 114. 126.

ους πιστούς να κατεργάζονται τη σωτηρία τους με φόβο και τρόμο. Αυτό δηλαδή που για τον Παύλο αποτελεί σχεδόν βεβαιότητα, διότι έχει επιτελέσει το καθήκον του στο ακέραιο, για τους Φιλιππήσιους είναι μια μελλοντική προοπτική υπό προϋποθέσεις. Είναι ενδεικτικό ότι ο Απόστολος τους καλεί να οδεύουν στον δρόμο της σωτηρίας με φόβο και τρόμο, λέξεις που ποτέ δεν συνδέει με τη δική του πνευματική κατάσταση²⁸, για τη οποία άλλωστε χρησιμοποιεί την εκ διαμέτρου αντίθετη έννοια της ελπίδας.

7) Εξάλλου, το ότι ο Παύλος επικαλείται στο σημείο αυτό τις δεήσεις των πιστών των Φιλίππων για την επίτευξη της σωτηρίας του αντιστοιχεί προς το ότι ο ίδιος προσφέρει τον εαυτό του σαν σπονδή για τη δική τους πίστη (2,17). Ο Παύλος έχει ήδη την πίστη στην πληρότητά της και οδεύει με βεβαιότητα προς την τελική σωτηρία. Οι πιστοί των Φιλίππων από την άλλη πλευρά οφείλουν να «κατεργάζονται τη σωτηρία τους», συγχρόνως όμως χρειάζεται να εξακολουθήσουν να στερεώνονται στην πίστη καθοδηγούμενοι από τον Παύλο, ο οποίος γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο θέλει να τους επισκεφθεί εκ νέου, εφόσον αφεθεί ελεύθερος (βλ. 1,25.27· 2,24).

8) Στον στ. 1,20 ο απόστολος εκφράζει την έντονη προσδοκία και ελπίδα ότι τελικά μέσω της θνητής ύπαρξής του θα μεγαλυνθεί ο Χριστός, ανεξαρτήτως του αποτελέσματος της ακροαματικής διαδικασίας. Αντίθετα, οι πιστοί των Φιλίππων δεν είναι βέβαιο ότι θα μεγαλύνουν τον Χριστό με τη ζωή ή τον θάνατό τους. Καλούνται ειδικά στους στ. 2,2-4, καθώς επίσης και στους στ. 2,12-15 να αγωνιστούν, ώστε να ζήσουν σύμφωνα με τη χριστιανική πίστη τους και τελικά κατά την ημέρα της Παρουσίας να αποτελέσουν καύχημα για τον Παύλο ενώπιον του Χριστού (2,16).

Ο Παύλος έχει φτάσει στο σημείο που δεν έχει πλέον να αγωνιστεί στον ηθικό στίβο. Το μόνο που έχει να κάνει είναι να συνεχίσει με θάρρος να κηρύγτει τον Χριστό, ακόμη και αν η πράξη του αυτή τον οδηγήσει στον θάνατο. Αντίθετα, οι πιστοί των Φιλίππων έχουν ακόμη να αγωνιστούν ηθικά και να φτάσουν σε επίπεδα πνευματικής ωριμότητας που ακόμη δεν έχουν κατατήσει. Ακόμη όμως και όταν θα φτάσουν εκεί, δεν γίνεται λόγος για την «μεγάλυνση» του Χριστού μέσω της ζωής τους, αλλά για το ότι μέσω του ανώτερου ηθικά βίου τους θα αποτελέσουν φώτα μέσα σε έναν σκοτεινό κό-

²⁸ Αντίθετα, ο Παύλος χρησιμοποιεί τις λέξεις «φόβος» και «τρόμος» σε διαφορετικές νοηματικές συνάφειες, βλ. Α' Κορ. 2,3· Β' Κορ. 7,15· πβλ. N. Walter, «Der Brief an die Philipper», στο: N. Walter/E. Reinmuth/P. Lampe, *Die Briefe an die Philipper, Thessalonicher und Philemon* (Das Neue Testament Deutsch 8/2· Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998), 65.

σμο, ο οποίος ενδέχεται να τους ακολουθήσει προς τον Χριστό. Ο άμεσος δοξασμός του Χριστού παραμένει προνόμιο του Παύλου, είτε αυτός πεθάνει είτε ζήσει.

9) Στον στ. 1,21 ο Παύλος εκφράζει την πλήρη ταύτισή του με τον Χριστό και την ολοκληρωτική αφιέρωση της ζωής του σε αυτόν διά της εκφράσεως «έμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός», λόγιο κατ’ ουσίαν ταυτόσημο με το αντίστοιχο της προς Γαλάτας επιστολής: «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός» (2,20)²⁹. Ο Παύλος εδώ παρουσιάζει τον εαυτό του να βρίσκεται στο τέλος μιας πνευματικής πορείας, την οποία οι πιστοί των Φιλίππων καλούνται στους στ. 2,1-5 να διανύσουν υιοθετώντας το φρόνημα του Ιησού Χριστού (2,5), επιδεικνύοντας δηλαδή ταπείνωση και θυσιαστική διάθεση απέναντι στον αδελφό. Επομένως ο Παύλος ήδη βιώνει στον εαυτό του ως υπαρκτή πραγματικότητα αυτό το οποίο εκφράζει ως προτροπή προς τους Φιλιππήσιους πιστούς.

10) Στον στ. 1,26 ο Παύλος λέει ότι η παρουσία του στην πόλη των Φιλίππων, εφόσον τελικά απελευθερωθεί, θα αποτελέσει αφορμή καυχήσεως για τα μέλη της εκεί χριστιανικής κοινότητας³⁰. Από την άλλη πλευρά στον στ. 2,16 ο Παύλος λέει ότι κατά την Παρουσία οι Φιλιππήσιοι πιστοί θα αποτελέσουν το δικό του καύχημα, ως απόδειξη για το ότι δεν κοπίασε μάταια κηρύσσοντας το ευαγγέλιο³¹. Αυτό βέβαια θα συμβεί υπό την προϋπόθεση ότι οι Φιλιππήσιοι θα επιτελέσουν όλα όσα επιτάσσει η πίστη τους χωρίς «γογγυσμούς και διαλογισμούς». Και εδώ η διαφοροποίηση μεταξύ Παύλου και Φιλιππήσιων πιστών είναι εμφανής. Ο Παύλος αποτελεί το καύχημα των Φιλιππησίων ούτως ή άλλως. Δεν υπάρχουν προϋποθέσεις. Ο απόστολος είναι *de facto* καύχημα των κοινοτήτων του. Αντίθετα, οι πιστοί πρέπει να διανύσουν ακόμη κάποια απόσταση, ώστε να καταστούν το καύχημα του απόστολου.

²⁹ Πβλ. J.-F. Collange, *L'Épitre de Saint Paul aux Philippiens* (Commentaire du Nouveau Testament 10a· Neuchâtel : Delachaux & Niestlé, 1973), 60.

³⁰ Βλ. σχετικά D. Peterlin, *Paul's Letter to the Philippians in the Light of the Disunity of the Church* (Supplements to Novum Testamentum 79· Leiden: Brill, 1995), 45.

³¹ Βλ. σχετικά J.M. Gundry Volf, *Paul and Perserverance: Staying In and Falling Away* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1990), 264-265· M. Brändl, *Der Agon bei Paulus: Herkunft und Profil paulinischer Agonmetaphorik* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testamente 2/222· Tübingen: Mohr Siebeck, 2006), 249-250.

11) Για τον Παύλο η υπακοή στον Χριστό είναι αυτονόητη και πηγάζει από την υπαρξιακή ταύτισή του με τον Χριστό («έμοι γάρ τὸ ζῆν Χριστός», 1,21) και από την προσδοκία της προσωπικής κοινωνίας μαζί του («έπιθυμῶ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εῖναι», 1,23). Αντίθετα, οι Φιλιππήσιοι πιστοί καλούνται στον στ. 2,12 να υπακούουν στον απόστολο, και μάλιστα ενόσω αυτός είναι απών³². Από την αντιπαραβολή αυτήν διαπιστώνουμε ότι, ενώ ο Χριστός είναι πάντοτε παρών στη ζωή του Παύλου, ο Παύλος δεν είναι πάντα παρών στη ζωή των πιστών. Το κενό αυτό προσπαθεί να το καλύψει μέσω των επιστολών του. Είναι εμφανές ότι οι πιστοί δεν έχουν την ίδια σχέση με τον Χριστό όπως ο Παύλος. Ο Παύλος είναι το κατεξοχήν παράδειγμα που πρέπει να ακολουθήσουν, τις δικές του εντολές και τη δική του παρακαταθήκη πρέπει να τηρήσουν³³.

12) Τέλος, ενώ ο Παύλος προτιμά καταρχάς να αναχωρήσει από αυτόν τον κόσμο, για να είναι μαζί με τον Χριστό, επικρατεί τελικά μέσα του η επιθυμία να ζήσει περισσότερο, ώστε να μπορέσει να βοηθήσει τους Χριστιανούς των Φιλίππων. Για τους τελευταίους δεν υφίσταται αυτό το δίλημμα, καθότι λαμβάνουν από τον απόστολο συμβουλές και παραινέσεις μόνο για το πώς πρέπει να ζήσουν, κατεξοχήν στους στ. 2,14-16. Προκύπτει από αυτήν την παρατήρηση ότι, ενώ ο Παύλος είναι έτοιμος για τη μετάβασή του στη μεταθανάτιο κοινωνία με τον Χριστό, οι πιστοί των Φιλίππων πρέπει να αγωνιστούν στην παρούσα ζωή, μέχρι να φτάσουν στο τέρμα, ενώπιον του οποίου ήδη βρίσκεται ο Παύλος.

Από την παραπάνω δειγματοληπτική αντιπαραβολή των αποσπασμάτων 1,12-26 και 1,27-2,5.12-18 προκύπτει ότι υπάρχει μεταξύ τους σημαντική νοηματική, ενίστε δε και λεκτική αντιστοιχία και συμπληρωματικότητα. Αυτές συνίστανται κυρίως στο ότι αυτά που ήδη ισχύουν για τον Παύλο (οριστική) καλούνται οι πιστοί να τα υιοθετήσουν και να τα επιδιώξουν (προστακτική) ως ηθική συμπεριφορά στη ζωή τους. Με άλλα λόγια ο Παύλος προ-

³² Εν προκειμένω δεν προσδιορίζεται σαφώς το πρόσωπο προς το οποίο οι Φιλιππήσιοι οφείλουν υπακοή, από την άμεση συνάφεια ωστόσο συνάγεται ότι η υπακοή δεν απευθύνεται μόνο στον Χριστό, αλλά και στον Παύλο, πβλ. O'Brien, *Epistle*, 280-281.

³³ O. J. Ware, *The Mission of the Church in Paul's Letter to the Philippians in the Context of Ancient Judaism* (Supplements to Novum Testamentum 120· Leiden: Brill, 2005), 242, παρατηρεί ότι το θέμα της παρουσίας και της απουσίας χρησιμοποιείται και σε φιλοσοφικά κείμενα, για να υπογραμμιστεί η σημασία του φιλοσόφου ως ηθικού παραδείγματος για τους μαθητές του.

βάλλεται εδώ ως το πρότυπο της πίστεως και του ήθους για τους πιστούς των Φιλίππων³⁴.

III

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτουν ορισμένες σημαντικές παράμετροι ηθικής διδασκαλίας, κοινές στις βασικές τους γραμμές και για τα δύο υπό εξέτασιν αποσπάσματα της προς Φιλιππησίους Επιστολής, συγχρόνως όμως και διαφοροποιούμενες ανάλογα με το αν αναφέρονται στον Παύλο ή στους Φιλιππησίους πιστούς.

Επισημαίνουμε συνοπτικά τα εξής σημεία:

1) Ιεραποστολή - ηθική ζωή / διχαστική διάθεση - ομοψυχία

Ο Παύλος είναι ιεραπόστολος. Ακόμη και ευρισκόμενος στη φυλακή το κύριο ενδιαφέρον του είναι το κήρυγμα του ευαγγελίου³⁵, αφού έχει τη συνείδηση ότι ο ίδιος ο Κύριος τον κάλεσε να διεκπεραιώσει την αποστολή του κηρύγματος του ευαγγελίου στα έθνη. Έτσι χαίρει, όταν, παρά το ότι είναι φυλακισμένος, το ευαγγέλιο διαδίδεται. Εν προκειμένω ο απόστολος δεν θέτει την ενότητα και την ομοψυχία ως προϋποθέσεις για το κήρυγμα του ευαγγελίου. Ανεξαρτήτως της ποιότητας των κινήτρων των επιτόπιων ιεραποστόλων, ακόμη δηλαδή και αν αυτοί έχουν διχαστική διάθεση, το σημαντικό είναι να κηρύσσεται το αληθές ευαγγέλιο³⁶.

Από την άλλη πλευρά οι Φιλιππήσιοι Χριστιανοί δεν έχουν ως αποστολή

³⁴ Ο U.B. Müller, *Der Brief des Paulus an die Philipper* (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 11/1· Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 1993), 70-71, δεν δέχεται ότι τα δύο κείμενα 1,12-26 και 1,27-2,18 εντάσσονται στο σχήμα οριστικής-προστακτικής, που παρατηρείται σε άλλα κείμενα του Παύλου, στα οποία το πρώτο μέρος δεν είναι αυτοβιογραφικό, αλλά θεολογικό. Ωστόσο ο Müller παραγνωρίζει ότι το πρώτο μέρος λειτουργεί όντως περισσότερο με τη χρήση της οριστικής εγκλίσεως, διότι παρουσιάζει τον Παύλο ως αυτόν που έχει πραγματώσει στη ζωή του τη χριστιανική παραίνεση και επομένως αποτελεί πρότυπο για τους πιστούς που ακόμη αγωνίζονται να ακολουθήσουν τις επιταγές της.

³⁵ Πβλ. O'Brien, *Epistle*, 86-87.

³⁶ Δεν διαφαίνεται σε καμία περίπτωση διαφοροποίηση του κηρύγματος των ιεραποστόλων αυτών από το ευαγγέλιο του Παύλου σε επίπεδο περιεχομένου, όπως εσφαλμένα θεωρεί ο M. Silva, *Philippians* (2η έκδ.· Baker Exegetical Commentary on the New Testament· Grand Rapids, Mich.: Baker, 2006), 64-65. Εάν συνέβαινε αυτό, ο Παύλος θα στηλίτευε το γεγονός αυτό, όπως συμβαίνει στην προς Γαλάτας Επιστολή, αλλά και στη συνέχεια της προς Φιλιππησίους σε σχέση με τους αιρετικούς των Φιλίππων (3,2εξ.), πβλ. M. Bockmuehl, *The Epistle to the Philippians* (London: Black, 1997), 76-78.

τους τη διάδοση και το κήρυγμα του ευαγγελίου, αλλά τη ζωή σύμφωνα με το πνεύμα του³⁷. Εκ των ων ου ἀνευ προϋπόθεση γι' αυτού του είδους τη ζωή είναι η μεταξύ τους ενότητα και ομοψυχία.

2) Ο Παύλος ως πρότυπο Χριστιανού

Ο Παύλος είναι μέσω του μαρτυρίου του ο κατεξοχήν αθλητής του Χριστού, καθώς όχι μόνον πάσχει, αλλά και περιμένει τον ενδεχόμενο θάνατό του χάριν αυτού. Αυτό το οποίο πρωτίστως τον ενδιαφέρει εν όψει της επερχόμενης δίκης του είναι η εν παρρησίᾳ ομολογία του Ιησού Χριστού ενώπιον των κριτών του.

Οι Φιλιππήσιοι παρουσιάζονται ως «συναθλοῦντες» με τον Παύλο. Έχουν «τὸν αυτὸν ἄγῶνα» (1,30) και τους δόθηκε όχι μόνο το «εἰς αυτὸν (τὸν Χριστὸν) πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν» (1,29)³⁸. Τα παθήματά τους ωστόσο δεν έχουν την ίδια ένταση με αυτά του Παύλου. Ποτέ ο Παύλος δεν αναφέρει ότι είναι δέσμιοι ή - πολύ περισσότερο - ότι πρόκειται να πεθάνουν. Η επιστολή δεν γράφεται από φυλακισμένο σε φυλακισμένους, αφού μεταξύ άλλων απευθύνεται «πᾶσιν τοῖς ἀγίοις», αναφέρεται σε βοηθήματα που μόνον ελεύθεροι θα μπορούσαν να στείλουν, και δεν περιλαμβάνει καμία απολύτως πληροφορία για κάποια φυλάκιση έστω και κάποιων από τους Χριστιανούς των Φιλίππων ούτε βέβαια και κάποια ευχή για την απελευθέρωσή τους³⁹.

³⁷ Και ο Ware, *Mission*, 223, παρατηρεί ότι απουσιάζουν οι ευθείες προτροπές του Παύλου προς τις κοινότητές του για την ἀσκηση iεραποστολής εκ μέρους των μελών τους. Την απουσία αυτήν την εξηγεί βάσει του ότι η ἀσκηση iεραποστολής ήταν τόσο αυτονόητη, ώστε δεν χρειαζόταν ειδική προτροπή προς τούτο. Η παρατήρηση αυτή δεν είναι πειστική, δεδομένου ότι πολλές από τις ηθικές προτροπές του Παύλου, ειδικά στην προς Φιλιππησίους Επιστολή, θα έπρεπε να θεωρούνται δεδομένες, αλλά παρόλα αυτά δεν παραλείπονται. Ακόμη και αν ισχύει εν μέρει η παρατήρηση του Ware, είναι σαφές ότι ο Παύλος θέτει στο επίκεντρο της παραίνεσής του την ηθική ζωή των πιστών και όχι την iεραποστολή. Ο Ware τέλος δεν απαντάει στο ερώτημα πώς θα μπορούσε να ασκείται iεραποστολή από απλούς πιστούς, οι οποίοι δεν διέθεταν την απαραίτητη θεολογική κατάρτιση, το χάρισμα του λόγου, αλλά και την εν γένει ικανότητα να κηρύζουν το ευαγγέλιο σε μη Χριστιανούς. Πολύ πιο πιθανό φαίνεται το να ασκούσαν οι κοινότητες iεραποστολή όχι μέσω των απλών μελών τους, αλλά μέσω λίγων διακεκριμένων iεραποστόλων που διέθεταν τις ανάλογες προϋποθέσεις.

³⁸ Βλ. σχετικά O'Brien, *Epistle*, 150.

³⁹ Πβλ. J. Gnilka, *Der Philipperbrief* (Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament 10· Freiburg/Basel/Wien: Herder, 1968), 111· αντίθετα μεταξύ άλλων ο P. Oakes, *Philippians: From People to Letter* (Society for New Testament Studies Monograph Series 110· Cambridge: University Press, 2001), 79-80.

3) Η χαρά ως χριστιανική στάση ζωής

Ο Παύλος χαίρει, παρά το ότι είναι φυλακισμένος και ενδέχεται να καταδικαστεί σε θάνατο, αφενός διότι το ευαγγέλιο συνεχίζει να κηρύσσεται με επιτυχία και αφετέρου διότι λαμβάνει θετικές πληροφορίες για το ήθος των πιστών των Φιλίππων.

Οι Φιλιππήσιοι Χριστιανοί καλούνται να χαίρουν και αυτοί μαζί με τον Παύλο για την επιτυχία του κηρύγματος στον τόπο της φυλακίσεώς του. Επιπλέον καλούνται να καταστήσουν πλήρη τη χαρά του Παύλου μέσω της δικής τους πνευματικής προκοπής.

4) Η τελική σωτηρία

Η σωτηρία ως τελικός στόχος της παρούσης ζωής αποτελεί για τον Παύλο αντικείμενο βέβαιης γνώσης και τοποθετείται στο άμεσο μέλλον.

Αντίθετα, για τους Φιλιππήσιους πιστούς η σωτηρία αποτελεί το τέρμα μιας δύσκολης και μακράς πορείας, την οποία έχουν να διανύσουν με φόβο και τρόμο εργαζόμενοι εντατικά χάριν αυτής.

5) Πνευματική στήριξη και καθοδήγηση

Ο Παύλος δεν παρουσιάζεται στην επιστολή μας να χρήζει πνευματικής στήριξης ή και καθοδήγησης από άλλους ανθρώπους. Εκζητεί μόνον τις προσευχές των πιστών για στήριξη, προκειμένου να ομολογήσει τον Χριστό με παρρησία, και προσβλέπει στον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος.

Αντίθετα οι πιστοί των Φιλίππων χρειάζονται στήριξη και καθοδήγηση από τον Παύλο. Αυτός είναι ο κύριος λόγος που ο απόστολος γράφει την επιστολή, στην οποία μάλιστα περιλαμβάνει ένα εκτενές προτρεπτικό μέρος, αλλά και ο λόγος που θεωρεί ότι είναι συμφερότερο για τα μέλη της Εκκλησίας των Φιλίππων να παραμείνει στη ζωή, ώστε να τους ωφελήσει εκ νέου επισκεπτόμενος την κοινότητά τους.

6) Η μεγάλυνση του Χριστού μέσω της θνητής ύπαρξης

Ο Παύλος ελπίζει και προσδοκά στην κρίσιμη ώρα της δίκης και της ενδεχόμενης καταδίκης του να αποτελέσει η θνητή του ύπαρξη λόγο να μεγαλυνθεί ο Χριστός. Ο απόστολος δεν φαίνεται να έχει προ οφθαλμών κάποιον άλλον ηθικό στόχο για τον εαυτό του.

Κάτι τέτοιο δεν αναφέρεται για τους πιστούς των Φιλίππων, οι οποίοι, αντίθετα, καλούνται να γίνουν ηθικά άμεμπτοι, έτσι ώστε να λάμπουν στον κόσμο σαν άστρα, προφανώς προκειμένου να προσελκύουν κατ' αυτόν τον τρόπο τους γύρω τους στην πίστη.

7) Το καύχημα

Καύχημα του Παύλου θα είναι κατά την ημέρα της Παρουσίας οι πιστοί των Φιλίππων, εφόσον ζήσουν σύμφωνα με τις επιταγές του ευαγγελίου. Σε αυτήν την περίπτωση ο Παύλος θα μπορέσει καυχηθεί ενώπιον του Κυρίου για την πνευματική προκοπή και τελειότητα των πνευματικών τέκνων του.

Από την άλλη πλευρά το καύχημα των Φιλιππησίων θα είναι ο ίδιος ο απόστολος, όχι όμως κατά την ημέρα της Παρουσίας, αλλά όταν θα τους επισκεφθεί στην πόλη τους. Εν προκειμένω το καύχημα λειτουργεί αντίστροφα. Οι πιστοί των Φιλίππων θα λάβουν αφορμή από την παρουσία του Παύλου ανάμεσά τους, ώστε να καυχηθούν για το ότι αυτός είναι ο πνευματικός τους πατέρας.

8) Ταύτιση με τον Χριστό

Ο Παύλος είναι πλήρως ταυτισμένος με τον Χριστό. Όλη η ζωή του είναι δοσμένη στον Χριστό («έμοι γὰρ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος»). Αυτό φαίνεται κατεξοχήν στη θυσιαστική του διάθεση χάριν του ευαγγελίου και των αδελφών.

Ωστόσο οι πιστοί των Φιλίππων έχουν ακόμη να αγωνιστούν εντατικά στο ηθικό πεδίο, ώστε να μπορέσουν να υιοθετήσουν το φρόνημα του Ιησού Χριστού σύμφωνα με την περιγραφή του χριστολογικού ύμνου (2,6-11), δηλαδή το φρόνημα της άκρας ταπείνωσης και αυτοθυσίας.

9) Υπακοή

Για τον Παύλο η υπακοή στο θέλημα του Χριστού είναι δεδομένη. Έχει αφιερώσει όλη τη ζωή του στον Χριστό και είναι έτοιμος να πεθάνει υπακούοντας στην εντολή του να κηρύξει το ευαγγέλιο, έτσι ώστε τελικά να βρεθεί κοντά του⁴⁰. Γι' αυτόν τον λόγο αποκαλεί τον εαυτό του δούλο του Ιησού Χριστού και παρουσιάζει ως καύχημά του την εκπλήρωση της αποστολής του.

Οι πιστοί των Φιλίππων καλούνται από τον Παύλο να ασκούν την υπακοή όχι μόνο κατά την παρουσία του ανάμεσά τους, αλλά και κατά την απουσία του. Καθίσταται έτσι σαφές ότι η υπακοή των πιστών δεν εμπνέεται μόνον από τον Χριστό, αλλά πρωτίστως από τον Παύλο, τον οποίο γνωρίζουν προσωπικά. Εξάλλου η υπακοή των πιστών δεν αφορά σε ιεραποστολικά καθήκοντα, αλλά στο να ζουν σύμφωνα με τις ηθικές επιταγές του ευαγγελίου.

⁴⁰ Γι' αυτό άλλωστε χαρακτηρίζει τον εαυτό του «δοῦλον Ἰησοῦ Χριστοῦ» όχι μόνο στην προς Φιλιππησίους, αλλά και στις υπόλοιπες επιστολές του.

10) Η πορεία προς τον θάνατο

Ο Παύλος είναι έτοιμος να πεθάνει, ώστε να είναι μαζί με τον Χριστό. Αυτό είναι μάλιστα που ο ίδιος προτιμά, αν και αναγνωρίζει ότι η έκβαση αυτή δεν θα είναι προς το συμφέρον των κοινοτήτων του.

Στην επιστολή καταδεικνύεται ότι οι πιστοί των Φιλίππων δεν διαθέτουν αυτήν την πνευματική ωριμότητα, αφού καλούνται να αγωνιστούν στο ηθικό πεδίο μιμούμενοι τον Παύλο, και δι' αυτού τον Χριστό, με ομοψυχία και ταπείνωση.

11) Χριστολογική θεμελίωση της ηθικής παραίνεσης

Ο χριστολογικός ύμνος 2,6-11 παρουσιάζει συνοπτικά το φρόνημα του Χριστού ως φρόνημα άκρας ταπείνωσης⁴¹. Η παράθεση του χριστολογικού ύμνου μεταθέτει στο σημείο αυτό το κέντρο βάρους και την προσοχή των παραληπτών της επιστολής από τον Παύλο στον Χριστό. Ο Χριστός και όχι ο Παύλος είναι ο αίτιος της σωτηρίας, αυτός είναι το πραγματικό αρχέτυπο και το παράδειγμα προς μίμηση από τους πιστούς. Ο ίδιος ο Παύλος προτρέπει σε άλλη επιστολή του: «Μιμητάι μου γίνεσθε, καθὼς κάγω Χριστού». Ο Παύλος μιμείται τον Χριστό, διότι τον έχει γνωρίσει μετά την ανάστασή του (βλ. Α΄ Κορ. 15). Αντίθετα οι πιστοί δεν μπορούν εύκολα να μιμηθούν τον Χριστό απευθείας, διότι δεν τον έχουν γνωρίσει. Μπορούν όμως να μιμηθούν τον Παύλο, ο οποίος μιμείται τον ίδιο τον Χριστό. Μέσω της μιμήσεως του Παύλου οι πιστοί μπορούν τελικά να φτάσουν στη μίμηση του Χριστού. Η πίστη και το ήθος του Παύλου θεμελιώνονται χριστολογικά. Μέσω όμως της παράθεσης του συγκεκριμένου ύμνου καθίσταται σαφές ότι για τους πιστούς ο τελικός στόχος της μιμήσεως του Παύλου οφείλει να είναι η μίμηση του Χριστού⁴². Η μίμηση αυτή μπορεί να παρακάμψει τη μίμηση του Παύλου, εάν εμπνευσθεί από τη Θεία Οικονομία, που ανάγλυφα παρουσιάζεται στον συγκεκριμένο ύμνο, έστω και αν δεν υπάρχει προσωπική γνωριμία με τον Παύλο. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ηθική παραίνεση του αποσπάσματος 1,27-2,5.12-18 θεμελιώνεται χριστολογικά⁴³.

⁴¹ Βλ. σχετικά O'Brien, *Epistle*, 203-205. 252-262.

⁴² Πβλ. Wojtkowiak, *Christologie und Ethik*, 140-141. Δεν πρόκειται φυσικά για μια συνολική μίμηση του Χριστού, αλλά για μίμηση του φρονήματος της ταπεινώσεώς του («Τούτο φρονεῖτε ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», 2,5). Συνεπώς η ένσταση του B. Dodd, *Paul's Paradigmatic 'I': Personal Example as Literary Strategy* (Sheffield: Academic Press, 1999), 194-195, κατά τον οποίο η ιδέα της μιμήσεως του Χριστού δεν υφίσταται καν στην προς Φιλιππίους Επιστολή, δεν μπορεί να ισχύει.

⁴³ Βλ. τη σχετική ανάλυση των Matera, *Christology*, 125-131· L.G. Bloomquist, *The Function of Suffering in Philippians* (Sheffield: Academic Press, 1993), 192-197.

IV

Συμπερασματικά επισημαίνουμε τα εξής:

Είναι γνωστό ότι η πρώτη παραινετική ενότητα της προς Φιλιππησίους Επιστολής (1,12-26) αναφέρεται στον Παύλο ως ηθικό πρότυπο. Αυτός είναι ο λόγος που ο Παύλος γράφει: «ὅτι ὑμῖν ἔχαρισθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν, τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον εἴδετε ἐν ἐμοὶ καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί» (1,29-30). Η μίμηση ενεργοποιείται ως διαδικασία κυρίως μέσω της όρασης («οἷον εἴδετε»), αλλά και μέσω της πληροφόρησης («καὶ νῦν ἀκούετε»).

Είναι επίσης γνωστό ότι ο χριστολογικός ύμνος 2,6-11 αποτελεί το θεολογικό θεμέλιο της παραινέσεως. Ο Παύλος δεν λέει στους Φιλιππησίους να είναι απλώς καλοί πολίτες και να έχουν ενότητα μεταξύ τους σαν να ήταν η Εκκλησία μια ρωμαϊκή *societas*. Τους προτρέπει να μιμηθούν το συγκεκριμένο παράδειγμα της πορείας και του φρονήματος του Χριστού ταπεινώνοντας εαυτούς και πάσχοντας υπέρ αυτού, όπως εκείνος έπαθε υπέρ αυτών.

Στην παρούσα μελέτη προσπαθήσαμε να θεμελιώσουμε τα ανωτέρω καταδεικνύοντας ότι η αυτοπροβολή του ίδιου του Παύλου ως ηθικού προτύπου για τους παραλήπτες της προκύπτει αβίαστα από μια σειρά στοιχείων του ίδιου του κειμένου σε επίπεδο δομικών, γραμματικών, λεξιλογικών και νοηματικών αντιστοιχιών.

Συγκεκριμένα, αμέσως μετά το προοίμιο της επιστολής ο Παύλος προβάλλει και αξιολογεί σε μια ενότητα αφηγηματικού χαρακτήρα την κατάστασή του ως δεσμίου ερμηνεύοντας όσα του συμβαίνουν βάσει της κλήσεώς του από τον Χριστό και της αγάπης του γι' αυτόν. Η παραινετική ενότητα που ακολουθεί αντιστοιχείται σε μεγάλο βαθμό προς αυτήν την εκτενή αφηγηματική αναφορά του Παύλου στα της φυλακίσεώς του. Επιπλέον προσλαμβάνει ιδιαίτερη βαρύτητα ως παρακαταθήκη του πάσχοντος Αποστόλου των εθνών, εν όψει μάλιστα του ενδεχόμενου θανάτου του. Οι λεκτικές και νοηματικές αντιστοιχίες μεταξύ των δύο ενοτήτων προβάλλουν την ανάγκη οι πιστοί των Φιλίππων να ακολουθήσουν το παράδειγμα του Παύλου προρευόμενοι στον δρόμο της ηθικής τελείωσης, τον οποίον ο απόστολος ήδη έχει διανύσει. Ωστόσο τελικά οι πιστοί των Φιλίππων καλούνται, μέσω του ύμνου, να μιμηθούν τον ίδιο τον Χριστό ευθυγραμμίζοντας τη ζωή τους προς το δικό του υπόδειγμα. Μέσω των λεξιλογικών και νοηματικών αντιστοιχιών του Φιλ. 1,12-2,18 ο Παύλος αναλύει έμμεσα αυτό που άμεσα και συγχρόνως έπιγραμματικά αναφέρει στην Α΄ προς Κορινθίους Επιστολή: «Παρακαλῶ

οῦν ύμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε» (4,16) και κυρίως «μιμηταί μου γίνεσθε καθὼς κάγω Χριστοῦ» (11,1).

Όπως προέκυψε από την προηγηθείσα ανάλυση, οι παραλήπτες της προς Φιλιππησίους Επιστολής δεν παρακινούνται να μιμηθούν τον Παύλο πλήρως, αλλά πάντοτε τηρουμένων των αναλογιών. Παρά το ότι ο Παύλος γράφει την επιστολή του με έντονο το στοιχείο της ταπεινώσεως⁴⁴, είναι σαφές ότι το πρόσωπο και η εκκλησιαστική λειτουργία του παραμένουν διακριτά σε σχέση με τα αντίστοιχα των πιστών των Φιλίππων.

Συγκεκριμένα, ο Παύλος αποτελεί τον πνευματικό πατέρα των πιστών των Φιλίππων και εκείνοι τα πνευματικά τέκνα του. Ως εκ τούτου ο Παύλος αποτελεί συγχρόνως έναν ανώτερο πνευματικά διδάσκαλο και οι Φιλιππήσιοι πιστοί τους κατώτερους πνευματικά, σε σχέση με αυτόν, μαθητές του. Σε αυτήν την παράσταση εντάσσονται τα ακόλουθα στοιχεία: (α) Υπακοή: Ο Παύλος οφείλει υπακοή μόνο στον Χριστό. Οι Φιλιππήσιοι οφείλουν υπακοή στον Χριστό και στον Παύλο, διά του οποίου ανάγονται στη σχέση με τον Χριστό. (β) Μίμηση: Ο Παύλος μιμείται μόνο τον Χριστό, ενώ οι Φιλιππήσιοι ανάγονται στη μίμηση του Χριστού ακολουθώντας το παράδειγμα του Παύλου. (γ) Ο Παύλος θα καυχηθεί κατά την Παρουσία του Κυρίου για την τελείωση των πνευματικών τέκνων του. Οι Φιλιππήσιοι θα καυχηθούν κατά την παρουσία του Παύλου στην κοινότητά τους για το γεγονός ότι είναι ο πνευματικός πατέρας και διδάσκαλός τους. (δ) Ο Παύλος χαίρει για το ότι η φυλάκισή του συμβάλλει στην περαιτέρω διάδοση του ευαγγελίου, αλλά και για την πνευματική πρόοδο των Φιλιππησίων. Οι Φιλιππήσιοι καλούνται να μετάσχουν στη χαρά του Παύλου για τη διάδοση του ευαγγελίου, στην οποία οι ίδιοι δεν μπορούν να συμβάλουν. Καλούνται επίσης να καταστήσουν πλήρη τη χαρά του Παύλου επιδεικνύοντας ταπείνωση και ομόνοια στις μεταξύ τους σχέσεις, δηλαδή εφαρμόζοντας τη διδασκαλία του πνευματικού τους πατέρα. (ε) Ο Παύλος είναι ήδη στο παρόν ταυτισμένος υπαρξιακά με τον Χριστό. Οι πιστοί των Φιλίππων καλούνται να αγωνιστούν στον ηθικό στίβο, ώστε να υιοθετήσουν το φρόνημα του Χριστού. (στ) Τέλος, ο Παύλος απευθύνει μονομερώς ηθικές παραινέσεις και προτροπές προς τους πιστούς των Φιλίππων, οι οποίοι επίσης μονομερώς οφείλουν να τις αποδεχθούν.

Ουσιαστική διαφοροποίηση του Παύλου από τους Φιλιππήσιους παραλήπτες της επιστολής του προκύπτει και από το ότι ο ίδιος είναι απόστολος,

⁴⁴ Είναι ενδεικτικό αυτού ότι στο προοίμιο της επιστολής χαρακτηρίζει τον εαυτό του και τον Τιμοθεο «δούλους Χριστοῦ Ἰησοῦ», όχι όμως αποστόλους.

και συνεπώς και ιεραπόστολος, ενώ εκείνοι είναι απλοί πιστοί που δεν διαθέτουν το χάρισμα και την εξουσιοδότηση της άσκησης ιεραποστολής⁴⁵. Η διαφοροποίηση αυτή εκφράζεται στα επιμέρους ως εξής: (α) Ο Παύλος ψέγει τα ιδιοτελή κριτήρια και τη διχαστική διάθεση των ιεραποστόλων του τόπου της φυλάκισής του, δεν τα θεωρεί όμως εμπόδια στη διάδοση του ευαγγελίου. Αντίθετα, η ταπείνωση, η ομοψυχία και η παντελής έλλειψη διχαστικής διάθεσης είναι εκ των ων ουκ ἀνευ για την πνευματική προκοπή των Φιλιππίσιων πιστών. (β) Προτεραιότητα του Παύλου αποτελεί η εκπλήρωση του ιεραποστολικού του καθήκοντος. Ως προτεραιότητα για τους πιστούς των Φιλίππων προβάλλεται ο θηικός βίος. (γ) Ως απόστολος ο Παύλος λειτουργεί αυτόνομα και επομένως δεν έχει ανάγκη πνευματικής καθοδήγησης και στήριξης από άλλους ανθρώπους (παρά μόνο στο επίπεδο της προσευχής). Αντίθετα, οι πιστοί των Φιλίππων έχουν απόλυτη ανάγκη από την πνευματική στήριξη και καθοδήγηση του Παύλου. (δ) Στο δίλημμα του Παύλου αν πρέπει να προτιμήσει να πεθάνει, για να είναι μαζί με τον Χριστό, ή να παραμείνει στη ζωή, για να καρποφορήσει περισσότερο το ιεραποστολικό έργο του, αντιλαμβάνεται ότι το δεύτερο υπερισχύει έναντι του πρώτου. Από την άλλη πλευρά οι πιστοί των Φιλίππων δεν αντιμετωπίζουν τέτοια διλήμματα. Το μόνο που πρέπει να τους απασχολεί είναι το να προσπαθούν να ζουν σύμφωνα με την πίστη τους. (ε) Μέσω της ζωής, αλλά και του θανάτου του ο Παύλος ελπίζει ότι θα μεγαλυνθεί ο Χριστός. Οι Φιλιππήσιοι Χριστιανοί δεν μπορούν να έχουν τέτοια ελπίδα. Ο θηικός βίος τους μπορεί απλώς να τους καταστήσει φωτεινά παραδείγματα για τους γύρω τους. (στ) Ο Παύλος είναι βέβαιος για τον τελικό στόχο της πορείας της ζωής του, που είναι η σωτηρία. Αντίθετα, οι πιστοί των Φιλίππων καλούνται να αγωνιστούν πνευματικά, ώστε να προσεγγίσουν αυτόν τον στόχο.

⁴⁵ Προφανώς πρέπει να δεχτούμε ότι όλοι οι πιστοί αναμενόταν να ασκούν έμμεση ιεραποστολή στο περιβάλλον τους μέσω του ανώτερου ηθικά τρόπου ζωής τους. Ωστόσο από την επιχειρηθείσα αντιπαραβολή του αφηγηματικού-αυτοβιογραφικού και του παραινετικού τμήματος της προς Φιλιππησίους Επιστολής προκύπτει ότι η άμεση ιεραποστολή μέσω του λόγου και η έμμεση ιεραποστολή μέσω της ηθικής ζωής δεν έχουν το ίδιο βάρος, όπως ισχυρίζεται ο W. Schenk, *Die Philipperbriefe des Paulus: Ein Kommentar* (Stuttgart: Kohlhammer, 1984), 222-223. Αντίθετα, στην επιστολή μας το πρώτο είδος ιεραποστολής επιφυλάσσεται αποκλειστικά στον Παύλο και στους κήρυκες του ευαγγελίου, ενώ μόνο το δεύτερο αφορά σε όλα τα μέλη της εκκλησιαστικής κοινότητας.